III.1. Expresivitatea

Vorbitorii unei limbi înțeleg noțiunea de expresivitate prin prisma valorilor de sens din limba istorică, nu din unghiul metalimbajului științific, așa că un prim răspuns la întrebarea „Ce este expresivitatea?" poate fi formulat prin cercetarea sensurilor fixate, în acord cu spiritul limbii folosite de vorbitori, în definițiile lexicografice furnizate de dicționare, ipoteza de lucru fiind că în tezaurul lexico-semantic al limbii se păstrează sensuri apropiate de accepţia pe care cercetătorii interesați de studierea valorilor stilistice o dau conceptului la care ne referim. De pildă, dacă se ia ca reper adj. fr. *expressif*, etimonul adj. rom. *expresiv*, se poate observa că, în limba franceză[1], adj. *expressif* avea, în secolul al XV-lea, sensul '*signalé*' ('care se distinge clar de altceva'), iar în secolul al XVII-lea era înregistrat cu sensul 'qui exprime bien' ('care exprimă bine'). *Expresiv*[2] însemna, deci, *distinctiv*, *adecvat*,

[1] Cf. http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/advanced.exe?8;s=2439962655;

[2] În terminologia lingvistică românească şi nu numai, atributul *expresiv* este folosit cu valori strâns înrudite cu sensurile din franceză, fapt accentuat de accepţiile date unor metatermeni precum *competenţă expresivă*, *funcţie expresivă*, *procedeu* sau *trăsătură expresivă* etc.

Competenţa expresivă „se referă la a vorbi în situaţii determinate şi cu privire la anumite lucruri, cu anumiţi interlocutori" (Coşeriu 1992-1993: 36) şi se află în relaţie cu existenţa unor „norme pentru tipuri de texte" (*idem*). Competenţa expresivă reflectă *adecvarea*.

Funcţia expresivă „are ca scop exprimarea directă a atitudinii vorbitorului faţă de cele spuse de el", pentru a produce „impresia unei anumite emoţii, fie adevărate, fie simulate" (Jakobson 1964: 88) şi aduce în prim plan individualitatea comunicativă a vorbitorului. În orice act de comunicare lingvistică, actualizarea funcţiei

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

potrivit. Pe terenul limbii române, autorii *Dicţionarului de neologisme* (1986: 427) definesc substantivul *expresivitate* drept „calitatea de a fi expresiv; exprimare vie, clară, plastică". În acelaşi dicţionar, adj. *expresiv* înseamnă: „care exprimă ceva plastic, viu; sugestiv, elocvent (*despre opere artistice*) care evocă imagini vii (*despre ochi, faţă etc.*) care reflectă puternic stări sufleteşti interioare [cf. fr. *expressif*]".

Definiţiile cuvintelor din limba istorică, deşi mai „slabe" decât definiţiile „tari" date de specialişti metatermenilor cu care ei lucrează, scot în relief relaţia dintre expresivitate şi imagine, pe de o parte, sau dintre expresivitate și afectivitate, pe de altă parte. Se poate, deci, aprecia că expresivitatea este reprezentarea lingvistică a imaginaţiei şi afectivităţii. În câmpul de preocupări al stilisticii, noţiunea a cunoscut numeroase definiri.

De exemplu, în stilistica românească se pot identifica cel puţin trei viziuni ştiinţifice concretizate în direcţii relativ bine delimitate: *influenţa idealismului german* (K. Vossler – D. Caracostea), *orientarea socio-stilistică* (Ch. Bally – I. Iordan) şi *stilistica integrală* (T. Vianu). În continuarea teoriei lui K. Vossler[3] (1972: 7), potrivit căruia orice limbă naturală reprezintă

---

expresive guvernează manifestarea atitudinilor protagonistului (sau protagoniştilor) comunicării.

Procedeu sau *trăsătură expresivă* este orice „mijloc fonetic, morfologic, sintactic, lexical sau prozodic care permite reliefarea stilistică a unei părţi de enunţ" (Bidu-Vrănceanu et al., 2001: 209).

[3] Karl Vossler (1872-1949) este un romanist german considerat unul din întemeietorii idealismului în lingvistică. Pe calea interpretativă deschisă de Benedetto Croce şi ca reacţie critică faţă de preceptele teoretice ale neogramaticilor, Vossler va dezvolta ceea ce posteritatea consideră a fi lucrarea-manifest a şcolii idealiste, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft* [*Pozitivism şi idealism în lingvistică*, 1904].

Idealismul este direcţia de cercetare istorică a limbii ce are ca ţel explicarea relaţiilor de cauzalitate între faptele de limbaj. Ca expresie şi creaţie a spiritului uman, limba tezaurizează cunoaşterea omului despre sine şi despre lume. Istoria limbii este, în esenţă, o istorie a formelor de expresie pe care o colectivitate umană

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

un moment stilistic specific, sau, mai precis, o realizare variabilă, determinată istoric, a „marii şi unicei comunităţi de limbă care înfrăţeşte omul cu universul" (*idem*: 25), D. Caracostea dezvoltă în manieră originală ideea vosslerianã că „în fiecare limbă naţională se ascunde o intenţie artistică, un arhitect, pe care nu-l substituim, nici nu-l inventăm noi. El este reprezentat de însăşi limba respectivă în calitatea ei de unitate lingvistică individuală" (Vossler 1972: 8).

În concepţia lui Caracostea (2000: 15), trăsăturile expresive ale limbii pun în lumină „mireasma proprie şi farmecul fiecărei limbii". Expresivitatea - susţine stilisticianul român - este inerentă limbii şi se concretizează în „trăsături obiective, care constituie un ansamblu de semnificaţii şi valori" (*idem*: 10). Aceste „virtualităţi expresive ale limbii" (*idem*: 13), denumite *esteme*[4], îşi au originea în necesitatea „organică a chipului de a vedea lumea concretizat în limbă"[5]. Citindu-l pe Humboldt, Caracostea se declară

---

le dezvoltă şi le valorifică pentru a reliefa o perspectivă asupra lumii. Spiritul limbii este forţa care oglindeşte expresia individualităţii vorbitorului, limba nefiind decât energia acestei individualităţi creatoare. Prin raportare la concepţia filosofică a lui Wilhelm von Humboldt, idealiştii consideră că limba este o activitate internă, un produs al unei activităţi spirituale, o intuiţie asupra lumii, iar sarcina lingvistului este de a cerceta limba întocmai cum criticul se raportează la creaţia artistică. Activitatea ştiinţifică a lui Vossler a fost bogată şi originală, însă ecourile şcolii sale nu au depăşit cadrul lingvisticii romanice şi al criticii literare.

[4] „Este nevoie de un cuvânt care să cuprindă în generalitatea lui toate aceste aspecte ale limbii vorbite câte au nu o simplă valoare afectivă (Bally), ci una de expresivitate estetică. Nu ştiu dacă cineva a creat, prin analogie cu termeni ca „fonem" şi „morfem", cuvântul *estem*. Deşi are unele inconveniente, nu găsesc altul mai potrivit pentru a defini conceptul de care am nevoie. Prin el s-ar putea preciza punctul de vedere estetic, extinzându-se cuvântul la toată sfera aspectelor limbajului, de la unele realităţi fonetice la structurile sintactice. Astfel, stil şi stilistică rămân noţiuni mai complexe dominate de ideea de totalitate proprie creaţiunilor poetice." (Caracostea 2000: 113).

[5] De altfel, acesta este unul din argumentele invocate de Caracostea, pentru a evidenţia particularităţile prin care teoria sa se deosebeşte *fundamental* – termenul este folosit chiar de stilisticianul român – de concepţia idealistă a lui K. Vossler.

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

partizanul ideii că limba este un ansamblu de semne ideale, de virtualităţi semnificative cu dimensiune expresivă intrinsecă: „După cum geometrul lucrează cu raporturi spaţiale ideale, iar chimistul cu raporturile posibile dintre elemente, tot astfel limba poate şi trebuie privită şi ca o totalitate de semne ideale, faţă de care feluritele rostiri individuale sunt aproximaţii. (...) Observând limba noastră pe buzele sătenilor, ai foarte rar prilejul de a nota o simplă comunicare a unei judecăţi desfăcute de afectivitate. Dimpotrivă, aproape că nu e moment al vorbirii în care să nu apară o trăsătură afectivă, nedespărţit însoţită de un aspect expresiv. În realitatea ei permanentă, limba este deci expresivitate" (Caracostea 2000: 11).

Spre deosebire de viziunea lui D. Caracostea, învăţat care admite că sursa primară a expresivităţii este limba însăşi, prin latenţele ei, concepţie de altfel împărtăşită de idealişti, Iorgu Iordan (1975) consideră că expresivitatea este produsul stărilor sufleteşti. Faptele de limbă care satisfac „nevoia de a da curs liber emoţiei" (Iordan 1975: 13) sunt numite „expresive, pentru motivul că ele exprimă mai exact, mai complet decât celelalte, stările noastre sufleteşti de natură afectivă" (*idem*). Totodată, Iordan delimitează şi factorii care guvernează înnoirea expresivă a faptelor de limbă: *variabilitatea*[6] şi *noutatea*[7].

Trăsăturile expresive ale faptelor de limbă apar la nivel fonetic [de exemplu, *accentul stilistic*, prezent în rostirea unor „calificative pronunţate de un om indignat, furios: *ppăcătosul*! *mmizerabile*!, *nnebunilor*! *ccanaliile*!"(Iordan 1975: 50)], la nivel morfologic [de pildă, folosirea persoanei a III-a în locul persoanei

[6] „Expresivitatea variază de la un cuvânt la altul, ba şi de la o epocă la alta sau chiar la de la un individ la altul pentru unul şi acelaşi cuvânt" (Iordan 1975: 13).

[7] „Noutatea este un factor important în ceea ce putem numi, cu toată dreptatea, viaţa cuvintelor, adică sufletul pus în ele de subiectele vorbitoare: cu cât un cuvânt e mai nou (şi nu numai în sens cronologic), cu atât poate avea o expresivitate mai mare, fiindcă n-a fost prea des întrebuinţat şi, în consecinţă, îşi păstrează frăgezimea semantică, plasticitatea, vigoare" (Iordan 1975: 13).

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

a II-a, pentru a marca atitudinea locutorului faţă de interlocutor: *respect*: „dacă ordonă domnul locotenent, mă arunc şi-n foc" (Iordan 1975: 104); *tandreţe*: „ce poznă a mai făcut băieţelul mamii?"; *politeţe*: „Unde merge domnu'?"; *ironie*: „păi, da! io-mi bat gura, da' domnu' n-aude!" etc.], la nivel sintactic [de exemplu, imprecaţiile şi blestemele: „*bată-l Dumnezeu (să-l bată)*!; *trăsni-l-ar Sfântul (să-l trăsnească)*!] şi la nivel lexical [de exemplu, pletora semantică: „*a crăpa* 'a suferi'; 'a mânca enorm'; 'a muri'" (Iordan 1975: 313)].

Întocmai ca *afectivitatea*, *fantezia*[8] este considerată un alt mare izvor al expresivităţii, iar această conjuncţie între afecte şi imaginaţie relevă influenţa pe care şcoala idealistă a avut-o asupra lui Iordan. Subliniind caracterul prin excelenţă individual al fanteziei, savantul reuşeşte să recupereze şi să aşeze pe principii adecvate ideea de libertate de expresie. Numai dacă se ia în consideraţie acţiunea eliberatoare a fanteziei se poate înţelege şi accepta ideea libertăţii de expresie a vorbitorilor (Iordan 1975: 307). Fructificarea mai atentă a resurselor interpretative pe care le postulează noţiunea de fantezie, i-ar fi permis lui Iordan să pună în lumină nu dihotomia stilistică lingvistică - stilistică estetică, aşa cum a conceput-o sub influenţa viziunii lui Bally, ci continuitatea, în sensul libertăţilor de expresie, dintre fantezia vorbitorului, ilustrată, în conversaţie, prin determinări contextual-dinamice cu finalitate expresiv-afectivă, şi fantezia scriitorului, ilustrată, în opera literară, prin generarea de lumi cu finalitate expresiv-estetică.

Concepţia stilistică a lui Tudor Vianu reprezintă, după cum am arătat[9], o viziune ştiinţifică echilibrată, caracterizată de armonizarea şi valorificarea aspectelor centrale ale celor două

[8] „Fantazia, celălalt izvor al faptelor de limbă care ne preocupă în această lucrare, este o însuşire strict individuală, care nu atârnă nici de poziţia omului în societate, nici de formaţia lui intelectuală şi morală" (Iordan 1975: 307, nota 1).
[9] V. capitolul I.2.

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

direcţii, şcoala idealistă germană şi sociostilistica elveţianului Ch. Bally. Pe baza observaţiei că orice fapt lingvistic format dintr-un nucleu al comunicării şi o zonă expresivă este „în aceeaşi vreme „reflexiv" şi „tranzitiv"" (Vianu 1968: 32), savantul român arată că există o dinamică fundamentală a comunicării verbale în care sunt angajaţi vorbitorii şi limba pe care ei o folosesc ca mijloc de comunicare. Acţiunea celor două intenţii, reflexivitatea şi tranzitivitatea, guvernează nu numai procesele de osificare lingvistică, ci şi pe cele de reînnoire expresivă a limbii.

Gramaticalizarea[10], adică procesul gradat prin care „nucleul comunicării tinde să absoarbă zona lui expresivă" (*idem*: 46), reflectă acţiunea intenţiei tranzitive. Procesul contrar gramaticalizării determină dezvoltarea zonei expresive (*idem*: 48) şi ilustrează acţiunea intenţiei reflexive a limbajului. Cooperarea dintre cele două intenţii ale limbajului îndreptăţeşte afirmaţia că, în opera literară, ca şi în vorbire, se amestecă, în doze variate, două straturi stilistice: inspiraţia personală şi tradiţia obştească (Vianu 1968: 22).

Din perspectiva concepţiei lui Vianu, „obiectul de cercetare al stilisticii îl reprezintă opoziţiile expresive, circumscrise în primul rând zonei expresivităţii individuale, dar, prin aceasta, şi raportului dintre zona expresivităţii individuale şi nucleul (noţional) al comunicării" (Irimia 1999: 14). Drept urmare,

[10] Exemplele date de Vianu pentru a ilustra procesul de gramaticalizare sunt foarte sugestive: „Cine mai simte oare, în expresii ca: *oamenii se îmbulzesc* sau *în mintea cuiva se încheagă un gând*, metafora pe care au creat-o înaintaşii noştri atunci când au vrut să spună că oamenii se înghesuiesc întocmai cum se adună în săculeţe bulzii de caş sau că un gând se formează în mintea cuiva şi ia forme precise, aşa cum prinde laptele cheag ? Aceste vechi metafore pastorale, apărute în legătură cu cele mai vechi îndeletniciri ale românilor, s-au gramaticalizat cu timpul, prin absorbţia tuturor notelor expresive, a tuturor valorilor stilistice în nucleul comunicării" (Vianu 1968: 47). Stilisticianul arată că, pe lângă structurile gramaticalizate există şi fapte de limbă – frecvente în limba populară şi în argouri - care nu şi-au pierdut coloratura stilistică.

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

concepţia lui Tudor Vianu şi a cercetătorilor care-i împărtăşesc viziunea ştiinţifică se întemeiază pe ideea că expresivitatea ţine de dinamica opoziţiilor expresive, adică a relaţiilor între elementele care formează zona expresivităţii, pe de o parte, şi a legăturilor între constituenţii nucleului comunicării şi cei ai zonei expresive, pe de altă parte. Astfel, în enunţul „*Clopotele începură a bate dulce şi trist, de la bisericile târgului*”[11], opoziţia se poate stabili, nu numai între determinanţii structurii verbale *începură a bate*, adverbele *dulce şi trist*, a căror vecinătate generează un efect stilistic de sorginte oximoronică, ci şi între nucleul comunicării şi zona expresivităţii. Prin învecinarea predicatului complex *începură a bate* cu epitetele *dulce şi trist*, rezultă un efect stilistic de *umanizare*.

În lumina consideraţiilor lui Vianu, se poate accepta că expresivitatea este concretizarea discursivă/ textuală a unui ansamblu de valori stilistice generate prin opoziţii şi dezvoltate în conformitate cu posibilităţile şi condiţionările impuse de tradiţia folosirii semnelor de către vorbitorii unei limbi. În funcţie de context, expresivitatea potenţează profilul stilistic al unui idiom şi viziunea particulară a unui agent uman asupra lumii, fie acesta individul, grupul sau naţiunea.

Nu doar agentul, ci şi alţi factori participă la conturarea configuraţiei expresive a unui act lingvistic. Se poate evalua, spre exemplu, importanţa pe care o are factorul specializării în exprimarea anumitor conţinuturi lingvistice (v. infra). De interes mai poate fi şi convenţia metodologică de a stabili un reper valoric neutru sub aspect stilistic, *expresivitatea zero*. Prin luarea în considerare a conceptului de expresivitate zero, opoziţiile prin care se dezvoltă valorile stilistice pot fi discutate în cheie binară, *Ø - [+ ~]*, în care simbolul Ø reprezintă constituentul neutru sub aspect stilistic, iar simbolul [+ ~] reprezintă constituentul

[11] Exemplul citat de Vianu (1968: 34) este preluat din opera lui Mihail Sadoveanu.

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana ’98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

expresiv. În literatura de specialitate, noţiunea de *expresivitate zero* este invocată pentru a motiva existenţa unui standard normativ în raport cu care pot fi judecate şi analizate diversele valori stilistice. Deşi, în teorie, această convenţie metodologică permite o bună „măsurare" a valorilor stilistice, în practică nu s-au dezvoltat foarte multe studii care să dezvăluie în chip amănunţit rolul pe care îl joacă angajarea expresivităţii zero în analiza unor eşantioane vii de limbă.

Categorii de expresivitate. Dacă teoriile menţionate reflectă diversitatea punctelor de vedere asupra constituirii expresivităţii, modelul impus de R. Jakobson a fost valorificat, în stilistica românească, de Ion Coteanu (1973: 73-79), pentru a defini expresivitatea ca funcţie şi pentru a realiza o clasificare a tipurilor de expresivitate. Lingvistul român acordă atenţie relaţiei dintre *stil* şi *expresivitate*, apreciind că suprapunerea, până la confundare, între cele două concepte reprezintă o „exagerare care poate fi urmărită istoric" (Coteanu 1973: 73). După un parcurs critic al celor mai importante teorii contemporane privind expresivitatea, învăţatul avansează propria clasificare a tipurilor de expresivitate: *latentă* în cuvânt şi *dedusă* din context, realizată independent de tipologia propusă de Jaroslav Zima, care deosebeşte trei tipuri de expresivitate: *inerentă* (redată, de pildă, prin onomatopee), *aderentă* (provenită dintr-o modificare încorporată ulterior în cuvânt) şi *contextuală* (generată de relaţiile cuvintelor în context). Dacă se acceptă că procesele care îmbogăţesc potenţialul de semnificare al unităţilor limbii rodesc, mai întâi, ca inovaţii contextuale adoptate şi răspândite într-o comunitate lingvistică, tipologia lui Zima este formată, de fapt, din două categorii: *expresivitate inerentă* şi *expresivitate aderent-contextuală*.

Prin raportare la concepţia lui Jakobson, Coteanu (1973: 75) consideră că două dintre funcţiile teoretizate de marele savant

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

(*expresivă* şi *poetică*) motivează „distincţia dintre expresivitate şi estetică". Astfel, expresivitatea spontană**,** prezentă la Jakobson ca funcţie emotivă, îl „priveşte exclusiv pe emiţător" (*idem*) iar expresivitatea deliberată, prezentă la Jakobson ca funcţie poetică, „priveşte mesajul" (*ibidem*).

Dacă, „într-un număr de cazuri", atitudinea emiţătorului „este spontană, iar, într-altul contemplativă şi dacă în prima ipostază o numim afectivitate, expresivitate, funcţie expresivă sau emotivă, iar în a doua, afectivitate, expresivitate, dar şi element cu funcţie estetică sau poetică, aspectele teoretice implicate în această terminologie îşi găsesc soluţia în următoarea formulă: *expresivitatea spontană* este manifestarea verbală a emoţiei corespunzătoare, în timp ce *expresivitatea deliberată* este manifestarea verbală a emoţiei contemplative. Evitarea conştientă a efectelor verbale ale emoţiei spontane poate să ducă la un limbaj voit neutralizat, numit 'intelectual', dar poate să ducă şi la un limbaj marcat artistic prin emoţia contemplativă" (Coteanu 1973/I: 75-76).

Cele două tipuri de expresivitate, spontană şi deliberată, sunt, în esenţă, modalităţi de manifestare a expresivităţii într-un text, nu categorii de manifestări expresive, aspect admis de Coteanu (1973: 75), când afirmă că „emiţătorul poate să alcătuiască un mesaj ca răspuns la un stimulent exterior direct sau ca urmare a unor îndelungi reflecţii".

Prin urmare, deosebirea între expresivitatea spontană şi cea deliberată nu oferă răspunsul la întrebarea „De câte feluri este expresivitatea?", ci este o soluţie a problemei „În ce mod se dezvoltă expresivitatea?".

Distincţii mai precise privind existenţa unor categorii de expresivitate îi aparţin lui D. Irimia (1999: 16), care deosebeşte *expresivitatea stilistică* de cea *artistică* şi de cea *poetică*. În termenii profesorului ieşean, *expresivitatea stilistică* poate fi identificată „în interiorul întrebuinţării limbii în procesul de

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

comunicare curentă" şi îşi are originea în „coexistenţa celor două dimensiuni ale fiinţei umane: *afectivă* şi *imaginar-creatoare*".

Expresivitatea artistică, guvernată de funcţionarea principiului creativităţii „în limitele sistemului lingvistic", rezultă din „întrebuinţarea limbii în scopul generării de valori artistice" şi se concretizează „în întemeierea de lumi semantice autonome în raport cu lumea extraverbală, dar nu independent de aceasta" (*idem*).

Se poate vorbi de *expresivitate poetică*, „dacă principiul creativităţii funcţionează în sensul instituirii unui nou sistem de semne, în interiorul, este adevărat, dar în opoziţie funcţional-semantică cu sistemul limbii naţionale, în strânsă legătură cu recuperarea esenţei originare a limbii - de spaţiu în care fiinţa umană intră în comunicare cu lumea" (*ibidem*).

În acord cu tipologia propusă, Irimia (1999: 16) argumentează că organizarea şi funcţionarea opoziţiilor expresive „în interiorul diferitelor tipuri de expresivitate" determină generarea „diferitelor categorii de stiluri". De altfel, această poziţie ştiinţifică se situează în continuitatea ideilor lui Vianu despre identitatea stilisticii ca ştiinţă interesată de studierea variaţiei stilistice în limba istorică (Irimia 1999: 16).

Nivele de manifestare a expresivităţii. În orice act de comunicare verbală, expresivitatea se cuvine interpretată ca manifestare a unei individualităţi (a limbii, a interlocutorului, a cadrului de desfăşurare a comunicării). Această afirmaţie trebuie înţeleasă în lumina consideraţiilor coşeriene despre inovaţia lingvistică: „Inovaţia e totdeauna individuală, strict individuală. Însă trebuie să înţelegem că asta nu înseamnă că a făcut-o un singur individ; inovaţia e tot individuală chiar dacă au făcut-o cincizeci de indivizi" (Coşeriu 1996: 72). Aşadar, atributul *individuală* din afirmaţia „inovaţia e totdeauna strict individuală" nu face numaidecât referire la indivizii implicaţi în activitatea de

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

comunicare ci evidenţiază caracterul distinctiv al oricărei inovaţii. Individualitatea stilistică a limbii determină articularea unor nivele de manifestare a expresivităţii. Cu alte cuvinte, expresivitatea are caracter distinctiv chiar dacă ne raportăm la un act lingvistic, la un idiolect, la limbajul unui grup sau la limba unei naţiuni. Se poate, deci, valida existența unui specific expresiv manifestat la nivel individual, la nivel colectiv și la nivel general (naţional).

La nivel individual, caracterul distinctiv al expresivităţii este generat prin selecţia şi combinarea semnelor limbii de către un singur vorbitor, pentru a comunica şi pentru a se comunica (Vianu 1968: 32). În vorbirea cotidiană, expresivitatea se poate dezvolta fie prin relaţiile între diverse semne lingvistice, fie cu ajutorul elementelor suprasegmentale (intonaţie, accent, tempo), care pun în lumină stilul individual al vorbitorului. Valoarea expresivă a elementelor paralingvistice se conjugă cu substanța semantică a comunicării și reflectă personalitatea comunicativă a locutorului. Cercetările actuale de analiza conversaţiei demonstrează că „unii vorbitori sunt, prin structura lor psihologică, mai nerăbdători, ceea ce se reflectă în stilul lor de a vorbi (tempo mai rapid, pauze scurte, formulări sintactice reduse sau eliptice etc.)" (Dascălu Jinga 2006: 184).

La nivel colectiv, individualitatea expresivă îşi are originea în conformarea exprimării cu un anumit *tip de cunoaştere* (Irimia 1999: 66) şi cu un anumit domeniu al activităţii omeneşti (Riesel apud Vianu 1968: 44) şi ilustrează existența unui stil de limbă (Coşeriu 1994: 101). De exemplu, ceea ce vorbitorii obişnuiţi numesc *durere de cap*, în stilul științific medical poartă numele de *cefalee* sau *cefalalgie*. În chimie, *oţetul* (< lat. *acetum*) este o soluţie de *acid acetic* (CH_3-COOH) *în concentraţie de 3-9%*. Pentru un botanist, planta numită *sunătoare* are denumirea ştiinţifică *Hypericum perforatum*, dar pentru vorbitorii din diverse regiuni româneşti aceeaşi plantă are denumiri metaforice, extrem de

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

sugestive, prin care se pune în evidenţă fie asumarea spiritualităţii creştine (*iarba-crucii*, *iarba-lui-Sf. Ioan*, *iarba-sângelui*) sau potenţarea dimensiunii empirice a cunoaşterii pe care vorbitorul o are despre planta respectivă, considerată ca plantă medicinală sau magică (*buruiană-de-năduf*, *floare-de-năduf*).

Tot sub umbrela variaţiei stilistice, acţiunea de *a fura* se exprimă prin termeni care reflectă *registre diferite*: *a sustrage* (formal), *a ciuşdi* (regional, în Bucovina), *a şterpeli* (familiar), *a mangli* (argotic).

Prin prisma unor astfel de exemple se observă că variaţia stilistică este determinată, la nivel de grup, de un complex de factori: cognitivi, ideologici, socio-culturali, profesionali etc.

La nivel general, specificul expresiv rezultă din „caracterul consultativ" al „ansamblului de posibilităţi" ale unei limbi, adică de coordonatele „care indică drumuri deschise şi drumuri închise" (Coşeriu, 2004: 100), şi din cutumele comunicative ale unei societăţi. De pildă, pentru a ilustra valoarea artistică a *creaţiunilor* expresive din limba poporului român, D. Caracostea (2000: 105-106) analizează semnificaţia substantivului *privighetoare*. În limbile romanice occidentale - afirmă Caracostea - termenii care denumesc pasărea sunt genetic legaţi de o matrice lexicală din limba latină. Astfel, fr. *rossignol*, it. *usignuolo*, span. *ruiseñor* sau port. *rouxinol* provin din lat. *luscinia* (mai precis din diminutivul *lusciniola*), un compus cu sensul 'aceea care cântă către lumina care se apropie'. O semnificaţie asemănătoare poate fi descoperită în germ. *Nachtigall* (cf şi engl. *nightingale*), compus care face referire la 'cântecul de noapte' al păsării. Aceste concordanţe favorizează ipoteza existenţei unei structuri lexicale mai vechi, de sorginte indo-europeană. Din „denumirile date de alte popoare, se vede că două au fost dominantele care se cereau să fie exprimate: cântecul şi vraja lui nocturnă." (Caracostea 2000: 106).

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)

Spre deosebire de semnificaţia de tip descriptiv, existentă în principalele limbi vest-europene, termenul românesc este o creaţie metaforică, dat fiind că subst. rom. *priveghi*, de la care s-a format, prin derivare, cuvântul *privighetoare*, desemnează, în viaţa monahală, slujba de noapte şi, în particular, cântecele nocturne ale slujbei. Astfel, *sacralitatea* slujbei religioase a devenit parte componentă a metaforei care denumeşte pasărea „cu viaţă mistică şi haină modestă" (Caracostea 2000: 106).

Prin raportare la nivelele de manifestare, analiza expresivităţii constituie baza studiilor de stilistică, întrucât „delimitarea obiectului de cercetare al stilisticii impune raportarea conceptului de stil la conceptul de expresivitate. Stilul, este, de fapt, modul specific în care se constituie, există şi se manifestă expresivitatea unui text" (Irimia 1999: 13).

BDD-B381-11 © 2014 Vasiliana '98
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 02:04:42 UTC)